

ИНТЕРКУЛТУРНОТО ОБРАЗОВАНИЕ – РЕАЛНОСТ И ПЕРСПЕКТИВИ

Любомира Попова

Развитието на образованието в нашата страна се определя от приоритетите, произтичащи от членството ни в Европейския съюз, както и от прехода към демократично общество и пазарна икономика. В Лисабонската стратегия (2000 г.) важен акцент се поставя на образованието като най-добра инвестиция в условията на динамични изменения и културното многообразие в началото на двадесет и първи век. В този аспект се откроява актуалността на проблема за интеркултурността и необходимостта от извеждане на образователните реалности и предизвикателства пред интеркултурното образование.

България е страна, която полага целенасочени усилия и работи за утвърждаване на етнокултурния диалог на Балканите и в Европа. В образователната ни практиката съществува известен опит, който се нуждае от обобщаване и систематизиране.

Теоретичен обзор на основните понятия, свързани с интеркултурното образование

Съвременният свят е мултикултурен, а съвременното общество е плуралистично – в политически, икономически и културен аспект. То е общество на контактите, в което е необходимо всеки да има нагласа за приемане на другите култури, като същевременно съхрани и своята идентичност. Навлизането на сателитите в световната информационна система не води до изчезване на културните различия, а напротив – различията се увеличават, “получава се една задълбочаваща се вътрешна диференциация на културите” (1, 13).

Очевидно е, че **мултикултурализмът** е иманентна характеристика на съвременните общества. Въз основа на това, той може да бъде представен и анализиран на три равнища: макроравнище, мезоравнище и микроравнище.

Макроравнището е свързано с официалната политика за защита правото на съществуване на културно многообразие. Негови преки детерминанти са следните безспорни и необратими факти:

- съвременният свят е мултикултурен;
- светът се глобализира, глобалните измерения на културата започват да преобладават над локалните;
- в съвременното образование интеркултурните тенденции надделяват над културното разделение и сепаратизъм;
- съвременното училище постепенно и трайно се превръща в мултикултурно;
- интеркултурното образование и интеркултурната педагогика нямат алтернатива в съвременния глобален свят.

Официалната образователна политика намира непосредствен израз в нормативни актове и документи, касаещи правата и задълженията на гражданите в мултикултурните общества. Принципът за равнопоставеност и равен достъп до качествено образование е разработен адекватно на макроравнище в: Указание за интегриране на децата и учениците от малцинствата на МОН, Стратегия за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства от юни 2004 г, Национален план за действие по изпълнение на Стратегията за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства (2004/2005–2008/2009), Национален план за действие за Десетилетието на ромското включване 2005–2015.

В контекста на тази политика е един от основните акценти в Националната програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006–2015): *„равен достъп до образование и качествено образование“*. В документа се отправят препоръки за осигуряване на равен старт на всички деца, в това число и за *„деца, които не говорят добре български“* (3).

Тази принципна позиция намира своето развитие в стратегическите приоритетни направления, залегнали в Програмата за развитие на образованието, науката и младежките политики в Република България (2009–2013) на МОМН. В нея като съвременно предизвикателство се посочва възникването на мултикултурни ценности и засилването на международните контакти. Затова образователните инвестиции трябва да се възползват от всички възможности за комуникация без граници и в реално време за получаване на качествено образование.

Един от основните управленски принципи в тази програма е **единство в многообразието**, който посочва, че *„обучението, подготовката и възпитанието на децата и младите хора се осъществяват в рамките на*

единна културно-образователна среда, която създава гаранции за защита и развитие на отделните култури и традиции в рамките на обща образователна политика и общо културно-езиково пространство” (5, 7).

Мезоравнището се реализира чрез образователните институции – училища и университети, центрове за работа с деца, неправителствени организации и др., които осъществяват образователния си процес в синхрон с утвърдените нормативни актове и документи.

В педагогически аспект особен интерес представлява **микроравнището** на мултикултурализма, което включва междуличностните взаимоотношения, отношенията на ниво индивид – индивид (9). Микроравнището е актуално предизвикателство пред образователната ни сфера, защото е свързано с толерантността във взаимоотношенията.

Това равнище очертава и основния акцент на интеркултурното взаимодействие, защото всички сме свидетели, че целта на българската образователна политика е утвърждаване на мултикултурализма в общественото пространство, но на практика приемането на съответните нормативни актове и документи не прави обществото ни по-толерантно. Затова се появява необходимостта от интеркултурно образование, чиято мисия е приетите правни и морални изисквания за толерантно поведение (на макроравнище) да станат реалност във взаимоотношенията индивид-индивид (на микроравнище).

Реализирането на интеркултурно образование на микроравнище в българското училище е свързано със системни педагогически взаимодействия, които са насочени към:

- укрепване на вече утвърдения позитивен български етнокултурен модел у децата и учениците, които са бъдещите граждани на България;
- възрастните, които често предават чрез механизма на социално подражание и идентификация своите отношение и нагласи към “различните”, а преодоляването на вече формирани предразсъдъци и негативни нагласи е сложен, дълъг и труден процес;
- интеркултурното образование трябва да започне от най-ранна възраст и да обхваща и възрастните граждани, да се осъществява както с представителите на мнозинството, така и с представителите на малцинствата.

Интериоризацията на мултикултурализма като ценност на ниво индивид (микроравнище) е свързана с преобразуване на изискванията отвън във вътрешни убеждения на личността. Тази интериоризация може да се реализира в най-голяма степен:

– чрез образователната сфера, обхващаща всички подрастващи – деца, ученици и студенти;

– чрез подготовката на всички специалисти с педагогическа правоспособност за работа в мултикултурна среда;

– чрез медиите, които популяризират позитивните взаимоотношения и положителни образци на толерантно поведение и съвместно съжителство на представители от различни етноси.

Пряката интеркурна дейност на микроравнище е ориентирана към **следните групи субекти**, участващи в съвременния образователен процес:

– работа с деца и ученици за формиране на толерантни нагласи към “различието” по определен признак;

– работа със студентите, подготвяни за учителската професия;

– работа с вече практикуващи в образователната сфера – учители, възпитатели, педагогически съветници, ресурсни учители, социални работници, експерти и училищни управленски екипи.

Формирането на интеркултурна компетентност у посочените групи субекти е необходимо както по отношение на традиционните за обществото ни етнически малцинства, така и по отношение на бежанците и мигрантите. Това изисква специална подготовка за овладяване на знания, умения, толерантни нагласи и навици за работа с “различни” деца, ученици и възрастни – с различия по етнически, религиозен признак и др. За развитие на интеркултурна компетентност не е достатъчно само усвояването на знания, необходимо е и формиране на съответни умения за интеркултурна комуникация и решаване на конфликти (9, 5). Посочените умения се усвояват по-лесно при контакти с представители на различни етнически и религиозни групи, което е вид натрупване на практически опит.

Интеркултурността е комплексен термин, глобална характеристика на съвременното общество (1, 15). Като сравнително нов феномен в педагогическата теория, предполага позитивни контакти между групите и индивидите, обмен на ценности на базата на културния релативизъм в противовес на традиционния за образованието етноцентристки подход.

Съставна част на този термин е понятието „**култура**”. Най-общо културата може да се оприличи на един „софтуер”, който използваме в ежедневието си. Тя включва общите нагласи, ценности и норми на хората.

Образното представяне на феномена култура е възможно чрез **модела тип „айсберг”** (4, 19). Идеята на този модел е, че културата може да се оприличи на айсберг, от който се вижда само малка част – тази, която се намира над водната повърхност. Неговият връх се държи върху голяма и мощна основа, която обаче остава невидима под водата. Моделът представя компонентите, които съставят културата, на базата на разграничаването им на напълно видими и не съвсем видими, като видимите части на културата изразяват невидимите.

За видими части на културата се определят: архитектура, изкуство – театър, музика, литература, изящни изкуства, народни танци, готвене, език, игри, начин на обличане, като невидими, но мощни нейни основи са: историята на общността, нейните норми, ценности, разбирането за време, пространство, приятелство, красота, природа, език на тялото, поведение на очите, темп на работа, модели за справяне с емоциите, степен на социално взаимодействие и др.

Този модел подчертава трудностите на хората да се разбират с други хора, които имат различно културно потекло, защото при общуването с тях не се виждат веднага основите, на които е стъпила културната им идентичност. Моделът ни напомня, че първоначалните прилики, които откриваме при интеркултурна комуникация могат да се базират на съвсем различни предположения за реалността. Ето защо интеркултурното образование ни помага да осъзнаем невидимата, скритата, но основна част от „айсберга” и това е ключът към пълноценно общуване с различните.

Интеркултурното взаимодействие (използва се и интеркултурната комуникация) е понятие, което характеризира формите на отношения между културите. Това е комуникация, основаваща се на плурализъм на културите, която гарантира и защитава на всички социални групи и правото им на идентичност и сътрудничество.

Интеркултурната комуникация се базира на общочовешките ценности, които са в основата на редица международни документи за правата на човека, в това число и в Хартата за правата на детето. Тази комуникация според Каушал се осъществява на три равнища (1, 15–16):

- *Интерперсонално равнище* – отличава се с определени етнически стереотипи, от което произтича и най-важната му задача – преодоляване на тези стереотипи и избягване на дискриминационни и репресивни междуличностни прояви;

- *Интергрупово равнище* – обуславя се от категоризацията на групата, което понякога води и до двойственост на идентичността;

• *Макроравнище* – при него комуникацията, която се подчинява на ефектите от медиите и политическите партии.

Интеркултурна педагогика. Педагогиката е сравнително млада наука (обособила се като самостоятелна научна област през XVII век), а интеркултурната педагогика е съвременно нейно разклонение, появило се във втората половина на XX век, в резултат на което се основава на стремежа към взаимодействие между различните култури.

Появата на това разклонение е обусловена от новия етап, в който навлизат държавите в света – етап на съжителството на различни култури, които непрекъснато си взаимодействат. С основание изследователите на този съвременен феномен подчертават, че интеркултурната педагогика не е нова научна дисциплина, а е **педагогическа стратегия**, включваща нова ситема от принципи. За изясняване на същността им приемаме определението на Ив. Иванов, че тя е “педагогическа стратегия на контакта и взаимообогатяването на културите” (1, 51).

Появата е свързана с реализиране на следните задачи:

- политически – изискващи премахване на предразсъдъците;
- икономически – свързани с овладяването на знания и професионални умения;
- социални – налагащи работа по социалните проблеми на хора с различна идентичност;
- психологически – свързани с преодоляване на различията между личността и групата;
- индивидуални – придобиване на социокултурен опит, необходим за пълноценно включване на личността в съвременния свят.

Цели, задачи и основни ценности на интеркултурното образование

Интеркултурното образование е същностна характеристика на образователния процес в плуралистичните общества. Неговата философска основа е интеркултурността. Това образование е модел за създаване на една глобална идентичност. То е един от инструментите, чрез които разбираме сложността на съвременния свят и приемаме неговите предизвикателства, като възможност за промяна с положително и конструктивно въздействие върху обществото ни. Следователно интеркултурното образование е процес на личностно израстване – с ефект върху цялото общество.

Интеркултурното образование е свързано с образование в различност и постигане на съзнание за собствената идентичност. Обобщавайки можем да определим, че: *интеркултурното образование е динамичен процес, включващ представители на разнообразни расови, религиозни, етнически и социални групи, които работят съвместно, съобразно своята идентичност и в синхрон с фундаменталните човешки права и свободи, в атмосфера на взаимно уважение и толерантност.*

Интеркултурното образование е необходимост за хората, носители на различна култура – представители на различни етнически групи, но живеещи заедно, общувайки помежду си в една държава. То може да се сравни с „прозорец”, през който хората от „мнозинството” поглеждат в културата на малцинствата – обективно, ясно и правдиво. В същото време то представлява и „огледало”, в което хората от малцинствата се оглеждат и вникват в собствената си култура.

Ефективната работа в училище изисква разбиране, уважение и отговорност към културата на етническата група, към която принадлежи ученикът, т.е. към неговата етническа култура. Ако в миналото признаването и стимулирането на достойнството на всяко дете и семейство са били само декларирани от държавата, то днес те трябва на всяка цена да са гарантирани.

Целите на интеркултурното образование се ранжират по сходен начин в изследванията по тази проблематика. Това, което ги обединява е, че те произтичат от приоритетите, формулирани от Съвета на Европа, а именно (1):

- Отваряне на училището към проблемите на живота, народа, света.
- Установяване на социална, политическа, икономическа и образователна справедливост.
- Изграждане на познавателни, мотивационни и поведенчески основания за лична сигурност.
- Приемане и уважение на културните различия. Развитие на етническа и културна грамотност, с цел адекватна оценка на различните култури.
- Познаване на културите, правата, задълженията и образователните цели, които са общо притежание за всички.
- Личностно развитие – чрез интеркултурното образование се развива положителната Аз-концепция, себеразбиране и гордост от етническата принадлежност.

- Развитие на позитивна и обогатяваща комуникация между индивиди, групи, общества.

- Възпитаване в интеркултурен дух, разбиране и зачитане на уникалното етническо и културно наследство.

- Придобиване на знания, умения, нагласи и формиране на базови образователни навици за съществуване в сътрудничество, емпатия и солидарност.

- Постигане на интеркултурна социална компетентност. Чрез нея учениците се научават да се разбират с хора, етнически, расово и културно различни и да си взаимодействат с тях.

В контекста на изведените цели могат да се конкретизират и основните задачи на интеркултурното образование:

- Оптимизиране на училищната мрежа с цел обхващане на всички деца, в това число на мигрантите и малцинствата.

- Поддържане и заздравяване на основните социални умения – чрез писмено и говоримо овладяване на официалния език.

- Регулиране и намаляване на социалните конфликти в училищното пространство. Подобряване на социалността чрез приемане на другите след опознаване и приемане на себе си.

- Изследване на добри практики и образци в областта на образователната политика. Разработване на образователни проекти на базата на европейския опит и съобразени с регионалните особености.

- Диагностициране и анализиране на училищните постижения на децата и учениците от различни етнически малцинства. Идентифициране на различията и специфичните особености – структурни и психологически, които влияят върху училищната успеваемост.

- Подготовка на учители, помагачи специалисти и училищен персонал за работа в мултикултурна образователна среда. Мотивация и обучение в ефективни образователни практики, прилагане на адекватни технологии на преподаване.

Днес Европа е изправена пред редица предизвикателства в икономически и политически аспект, но най-голямото предизвикателство е създаването на ценности, преодоляващи противопоставянето между Изтока и Запада, свързано с поощряване на малцинствените групи и

изграждане на толерантно мултикултурно общество. Тези ценности се отстояват от Европейските институции и по този начин отправят своето политическо послание – ние сме отделни личности, които се срещат с други, живеем заедно и си взаимодействаме и носим обща отговорност за това какви са обществата ни. Интеркултурното образование е свързано с утвърждаване на следните **основни ценности** (1, с. 45):

- Мир и братство между хората.
- Отрицание на фашизма, расизма, национализма и политическата демагогия.
- Равенство – признаване на равни права на всички хора на Земята.
- Емпатия – развиване на човешката чувствителност, разбиране на другите, съчувствие и съпреживяване емоциите на другите.
- Солидарност – съдействие за изграждане на един по-хуманен свят.
- Уважение – внимание и уважение към културата на “другите”, като особено внимание се отделя на етно-лингвистичните проблеми.
- Комуникация в дух на толерантност, изключваща сегрегацията.

Интеркултурна компетентност. Модели на интеркултурна компетентност.

В контекста на интеркултурното образование водещо е понятието **интеркултурна компетентност**. Тя се разглежда като *способност за установяване и поддържане на успешни междуличностни контакти с представители на различни културни групи – етнически, религиозни, езикови* (9).

Интеркултурната компетентност предполага ефективно взаимодействие по начин, който е приемлив за другите, когато се работи в група, чиито членове са с различен културен произход. В съдържанието на понятието “културен” се включват ценности и вярвания, с които човек е израснал, националните, регионалните и местните обичаи и в частност, отношенията и практиките, които оказват влияние върху начина на работа.

Един от основните компоненти на интеркултурната компетентност е етнокултурната компетентност (9), която може да бъде дефинирана като способност за установяване и поддържане на успешни междуличностни контакти с представители на различни етнически групи.

Друго основно понятие е транскултурна компетентност – това е способност на базата на интеркултурната и съответно етнокултурната

компетентност да бъдат установени и поддържани успешни междуличностни контакти с представители на различни културни групи, за които личността не е предварително подготвена, но би могла да се справи със ситуацията на базата на знания и опит.

Необходимостта от формиране на интеркултурна компетентност в съвременния етап от развитието на обществото е обусловена от:

- мултикултурният характер на обществото на различните му нива – световно, европейско, национално и регионално;
- факта, че в сферата на образованието има деца с различна етнокултурна принадлежност, което е сериозно предизвикателство както към педагогическия персонал, така и към самите деца по отношение на разбирането и толерантността към различието на другия.

Като водещ **модел на интеркултурна компетентност** в педагогическата теория, се налага този, който е базиран върху три основни измерения – знания, умения и нагласи (отношения). Този модел стои в основата на дейностите на работната група под ръководството на **Д. Люмиер** за оценяване на интеркултурната компетентност по проект на Европейския център за изучаване на модерни езици към Съвета на Европа, гр. Грац, Австрия (по 9). Съдържанието на трите основни измерения е следният:

Първото измерение са **знанията**, които могат да бъдат: за различните измерения на културата – начини на живот, бит, обичаи, традиции, ценности, сходства и различия; конкретни факти, образи, материални предмети на бита; знания, свързани с т.нар. “колективна памет” – история, география, изобразително изкуство, литература, музика.

Педагогическите аспекти на “знанията” са: конкретност – те улесняват разработването на учебни програми, учебници и учебни помагала и се оценяват лесно, тъй като са точни и неизменни.

Второто измерение са **уменията**, които могат да бъдат: за говорене на езика на културата, в която се намира човек за оптимална комуникация в ежедневието – овладяване на официалния език на страната; приспособяване на поведението към особеностите на социалната и културната среда в условията на многоезичност, многоетничност, много-религиозност.

Педагогическите аспекти на уменията са свързани с необходимостта от осъществяване на пряк, реален, ефективен контакт с представители на друга етническа група, по време на който да се постига взаимно разбиране. Формирането на умения изисква повече време за усвояването им, свързано с осигуряване на контакти с представители на различни етнически групи, организиране на съвместни дейности (посещения, тържества, празници, концерти, походи, екскурзии и др.), по време на които да бъде упражнявано говоренето на “другия” език.

При третото измерение – **нагласите**, се реализира преход от негативни или неутрални към позитивни нагласи по отношение на представителите на “другата” етническа група. Като основни компоненти на това измерение могат да бъдат посочени: преодоляване на негативни стереотипи и предразсъдъци към представителите на други етнически групи; културна чувствителност при индивидуалните и колективните отношения между представители на различни етнически групи; уважение и толерантност към ценностите на другите етнически групи; самокритичност към собствената култура; осъществяване на ролята “културен медиатор” в ситуации на недоразумения и конфликти между представители на различни етнически групи.

В педагогически аспект развитието на нагласите изисква повече време. Те могат да се променят от негативни към позитивни или от позитивни – към по-позитивни, но и обратното – от неутрални и позитивни към негативни при неуспешни интеркултурни контакти. Важно е да се отбележи, че веднъж формиран, предразсъдъкът се изкоренява трудно, затова в тази насока е по-добре да се работи превантивно, а не корекционно.

Посочените основни компоненти служат като база за определяне на съответните **нива на интеркултурна компетентност** (9, 7). В проекта INCA са изведени следните три нива – базова, средна и пълна интеркултурна компетентност. Дефинирането и съдържателното определяне на тези три нива дава възможност за адекватно оценяване на интеркултурната компетентност съобразно степента на формираност при отделните индивиди.

Нива на интеркултурна компетентност	Съдържателен профил
Базово ниво	<p>Позитивно предразположение при интеркултурен контакт; проявяване на стремеж за научаване на неща, свързани с други култури;</p> <p>Липса на достатъчно опит за изработване на система за справяне в интеркултурни ситуации като цяло;</p> <p>Придържане към своите собствени установени практики и очакване за адаптиране от страна на другите;</p> <p>Недостатъчна чувствителност към различieto;</p> <p>Възприемане на различията при другите хора като “любопитни” и изпитване на притеснение при поведение, изглеждащо като странно;</p> <p>Толерантно възприемане на други ценности, вярвания и практики, но приемани като странни и учудващи.</p>
Средно ниво	<p>Проучване на определена информация за специфики преди среща с представители с различна културна принадлежност;</p> <p>На базата на получената информация – осъществяване на контакт с тях и видоизменяне при необходимост на своето поведение; Любопитство по отношение на това как е възприемана собствената култура от другите;</p> <p>Усвояване на модели за справяне в двусмислени ситуации, приемане на двусмислеността (различното тълкуване на един и същ факт) като предизвикателство;</p> <p>Тенденция към виждане на нещата от другата гледна точка;</p> <p>Изработване на “прости принципи” за реагиране при определени ситуации, а импровизирано реагиране в отговор на отделни техни характеристики;</p> <p>Използване на ограничен брой стратегии за разрешаване и предпазване от проблеми при взаимодействие с хора, за които езикът на комуникация не е майчин;</p> <p>Мотивираност за предразполагане представителите на другите култури да се чувстват добре по време на съвместен контакт и въздържане от обидни изрази спрямо тях;</p> <p>Проявяване на загриженост да не бъдат засегнати основни положения на собствената култура.</p>

Високо ниво	<p>Задълбочено познаване на собствената култура и тази на другите, с установяване на връзките помежду им;</p> <p>Целенасочено търсене, пряко задаване на въпроси при търсене на това знание;</p> <p>Възможност за даване на съвети и подкрепа на други хора по отношение на успешност на межкултурни взаимоотношения в различни ситуации;</p> <p>Осъзнаване възможността за двусмисленост, а когато това се случи - проявяване на толерантност и справяне с проблема; Използване на разнообразни стратегии за предпазване, разрешаване и посредничене при проблеми на взаимодействието с хора, за които езикът на комуникация не е майчин;</p> <p>Критично отношение към различни ценностни системи с цел постигане на равноправно третиране на всички;</p> <p>Способност за тактично справяне при етични проблеми, причинени от неприемливи културно обусловени характеристики;</p> <p>Комбиниран подход към ситуация, в която се приема ролята на медиатор, стремящ се към постигане на благоприятни резултати при общуване между представители на различни етнически общности.</p>
--------------------	---

Интеркултурно обучение

Интеркултурното обучение ни учи да живеем заедно в един многообразен свят, то е един от инструментите за разбиране сложността на съвременното общество. То е предизвикателство за идентичността, защото обогатява личността. Този вид обучение представлява процес, който изисква себепознание и опит за опознаване и разбиране на другите.

Основна цел на интеркултурното обучение е да поощри и развие способността за общуване и взаимодействие между учениците и заобикалящия ги свят, то има положителното и конструктивно въздействие върху обществото. Необходимостта от този вид обучение се обуславя от следните факти: плурализъм, който е съставна част от обучението на всички ученици; всяка култура е достойна за уважение; малцинствата не са длъжни да забравят културното си потекло. Оттук произтича нуждата от прилагане на механизми, които да гарантират близка степен на успеваемост на децата и учениците от малцинствата и мнозинствата.

Интеркултурното обучение се реализира на три нива, които са пряко свързани едно с друго – мисловно, емоционално и поведенческо (2, 17–19).

Мисловното обучение е свързано с придобиване на знания или вявания. Емоционалното обучение по-трудно се обяснява – то е свързано с пораждане на емоции и чувства, както и с тяхната динамика. Поведенческото обучение е свързано с формиране на практически умения и усвояване на модели на поведение.

Положителният европейски опит предлага **модела за развитие на интеркултурна чувствителност на М. Бенет** (10, 30–46). В него се посочват шест степени на чувствителност, през които се преминава последователно от етноцентризъм към етнорелативизъм.

Моделът се основава на факта, че различните култури използват различни начини за интерпретиране на реалността и за възприемане на заобикалящия ни свят. Развиването на интеркултурна чувствителност помага да се справим с фундаменталните разлики във възприемането на света при различните култури.

Основни фази на **етноцентризма** са **отричане, защита и минимизация**. Най-характерно за етноцентризма, е че човек приема гледната си точка за света като централна в отношението към реалността. Първата фаза на етноцентризма е **отричането** – при него човек отрича съществуването на разлики и на други погледи към реалността. Това отричане може да се дължи на изолация и липса на опит, може да се дължи и на преднамерено разделение и поставяне на бариери между хората.

Втората фаза е **защитата** – при нея културното различие се приема за застрашаващо, защото предлага алтернативни варианти за възприемане на света. Положителното все пак тук е, че различието се приема, но като нещо, срещу което трябва да се борим. Тази фаза съдържа от своя страна три подфази – първата е стратегията на очерняне – при него различната гледна точка се оценява негативно. Следваща подфаза е чувството за превъзходство – при което се поставя акцент на положителните характеристики на собствената култура, а другата култура се възприема като по-нисша. Третата възможна стратегия се нарича „обръщане“, за което е характерно, че другата култура се приема за превъзхождаща, а собствената се подценява.

Третата фаза на етноцентризма се нарича **минимизация**. При нея различието се отчита и срещу него не се прилагат стратегии на превъзходство или очерняне, но се прави опит това различие да се намали и омаловажи. Тук се набляга на сходствата, а различията се банализират. Подчертава се физическият универсализъм, свързан с общите биологически прилики между хората.

Основни фази на **етнорелативизма** са **приемане, адаптация и интеграция**. В тези три фази на етнорелативизма различието се разглежда като предизвикателство, а не като заплаха, като се отбелязва стремеж към развитие на нови категории на разбиране.

Първата фаза е **приемането** на културното различие. Това приемане е свързано с уважение на различието във вербалното и невербалното поведение. Като по-висше проявление на приемането се определя уважението към различните ценности.

Следваща фаза на етнорелативизма е **адаптацията**. Тя е процес на добавяне, свързан със заучаване и добавяне на поведенчески модели, като на преден план са новите стилове на общуване. Тоест културата се представя като процес, като нещо динамично, което непрекъснато се развива. Важен компонент на адаптацията е **емпатията** (съпричастието) – опит да се разбере другият и да се приеме неговата гледна точка. Следващият компонент е **плурализъмът**, при който емпатията се разширява и развива в различни културни рамки.

Най-висшата фаза на етнорелативизма е **интеграцията**. При нея за разлика от адаптацията се прави опит различните културни рамки да се обединят в една, която не преповтаря собствената култура.

Чрез представения модел на М. Бенет за развитие на интеркултурната чувствителност се подчертава отново, че интеркултурното обучение е процес, свързан с постоянна динамика и развитие. Важно е да се посочи, че функционирането на този модел при интензивни международни младежки събития като обучения, семинари и лагери се редуцира, защото много от описаните фази и процеси се случват ускорено в сбит вид.

Образователна рамка на интеркултурното обучение

Необходимостта от разглеждане на интеркултурното обучение в този аспект е свързана с факта, че то не се изучава чрез една определена учебна дисциплина, а се осъществява посредством интегрирания подход. Затова се налага да се очертае образователната рамка, посочваща основните **подходи** (2, 38–40) за постигане на неговите цели:

- *Създаване на атмосфера на взаимно уважение и увереност*

Увереността се постига след като се създаде комфорт, условия за споделяне на различни гледни точки. Търпението, чувствителността, честността, и изслушването увеличават самоувереността на децата и учениците като участници в образователния процес.

- *Преживяване на идентичността*

Нашата собствена култура, корени, потекло и опит са изходната точка на интеркултурното обучение. Опитът да разберем себе си и идентичността си е важно условие за успешна среща, приемане и разбиране на другия.

- *В диалог с другия*

Интеркултурното обучение дава възможност за възприемане на себе си и на различните от нас личности. В реализирането на този диалог разбирането на другия е свързано с отъждествяване с неговата позиция и преоткриване на себе си.

- *Цялостна ангажираност*

Интеркултурното обучение е едно интензивно преживяване, което включва всички сетива, емоции и чувства. В този сложен процес се поражда и конкретното поведение, което понякога може да доведе и до недоумения поради различните езикови умения на участниците в него.

- *Възможност за конфликти*

Разнообразието от възприятия на представителите на различните култури за времето, пространството, за социалните и личните взаимоотношения може да породи конфликти. Затова различието трябва да се опознае и да се обсъжда, да се открият конструктивните му елементи, за да се осъществи управление на конфликта.

- *Под повърхността*

Интеркултурното обучение засяга най-дълбоките нагласи, невидимите елементи на културата (под повърхността на „айсберга”), затова трябва да се подхожда много внимателно и с уважение към другия и неговото поведение.

- *Сложна ситуация в сложен свят*

Разгледаните теоретични модели подчертават сложността на интеркултурното обучение. Образователният подход не трябва да опростява разнообразието от причини и следствия на културното многообразие. Различните реалности и приоритетни ценности са предизвикателство, което трябва да се опознае и уважава.

Ефективната подготовка на учители, педагогически съветници, администратори и експерти в сферата на образованието за работа в мултикултурна среда се основава на следните интеркултурни **принципи**: отвореност към другия, уважение на различието, активна търпимост, приемане реалността на другите култури, осигуряване на равни възможности, борба с дискриминацията.

Основни причини за използване на **интеркултурния подход** в образованието са, че той:

- прави обучението по-интересно и отговаря на жизнените потребности на децата и учениците;
- предоставя възможност на децата и учениците да обменят информация и да разберат кои са те, как живеят, какво е важно за тях и за семействата им;
- дава възможност за други аспекти, друг поглед към историята, обществото и социалните отношения;
- стимулира толерантността и уважението към другия човек, към другата общност, към неговата история, бит и култура.

На образованието се възлагат сериозни надежди да изиграе решаваща роля като фактор срещу изключването от обществото на големи групи хора. Промяната на училищната среда, изграждането на необходимата инфраструктура и мрежа от услуги, са от голяма важност за рисковата група на хората от етническите малцинства и най-вече ромите, които поради различни причини са най-често сред отпадналите от образователната система и не са конкурентоспособни на пазара на труда.

Интеркултурният подход в образованието гарантира равнопоставеност на всяко дете и ученик в процеса на обучение и възпитание. Прилагането му е в синхрон и с изискванията на Конвенцията за правата на детето.

Обобщавайки можем да определим, че интеркултурното образование поставя в центъра на взаимоотношенията другия, различния. Интеркултурното образование съдейства за изграждане на толерантна мултиетническа среда в българското училище. За тази цел е необходимо разработване и прилагане на специализирани програми за обучение в етническа толерантност на ученици, учители и родители, изучаване на културните особености и обичаите, възпитание в толерантност, създаване на мрежа от услуги за децата от уязвимите малцинствени групи, които се нуждаят от допълнителна образователна подкрепа за изравняване на стартовите им позиции с тези на останалите ученици.

Предложеното изложение, акцентира на реализирането на интеркултурното образование на мезоравнище и микроравнище, без с това да се подценява значимостта на официалната политика, възприемана като макроравнище на мултикултурализма. Този опит не изчерпва възможностите за анализиране на феномена интеркултурно образование, а насочва към важния извод, че: интеркултурното образование е необхо-

димо за разбиране на миналото, е необходимо за справяне с предизвикателствата на настоящето и е основа на живота и образованието в бъдеще. То е реалност и перспектива за образователните системи в обединена Европа.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. *Иванов, И.* Интеркултурно образование. Аксиос, 1999.
2. Междукултурно обучение. Информационен център на Съвета на Европа, 2005.
3. *Национална програма* за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006–2015).
4. *Попова, Л.* Училището – единство на различия. В. Търново, 2008, (съавтор).
5. *Програмата* за развитие на образованието, науката и младежките политики в Република България (2009–2013).
6. Република България. Национален план за действие за Десетилетието на ромското включване, 2005–2015.
7. *Стратегия* за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства от юни 2004 г.
8. *Чавдарова-Костова, С.* Интеркултурното възпитание като средство за формиране на толерантност в мултикултурните общества.
9. *Чавдарова-Костова, С.* Оценяване на етнокултурната компетентност, Интеркултурно образование, 2006, № 1.
10. *Paige, R. Michael.* Education for the intercultural experience, Yarmouth, Maine, 1993.

ИНТЕРКУЛТУРНОТО ОБРАЗОВАНИЕ – РЕАЛНОСТ И ПЕРСПЕКТИВИ

ЛЮБОМИРА ПОПОВА

Резюме

Резюме: В студията се изяснява същността на интеркултурното образование, прави се теоретичен обзор на основните понятия, свързани с него. Представят се модели на интеркултурна компетентност и се формулират насоки за развитие на интеркултурна чувствителност и толерантност у подрастващите.

Ключови думи: мултикултурна образователна среда, интеркултурно образование, интеркултурно обучение, интеркултурна компетентност, толерантност.

INTERCULTURAL EDUCATION – REALITY AND PROSPECTS

LYUBOMIRA POPOVA

Summary

Summary: In the study the essence of the intercultural education is analyzed. The thesis that the teaching in multicultural educational environment is a possibility for accelerated development of the intercultural competence of the students is presented.

Key words: multicultural educational environment, intercultural education, intercultural competence.